

Kovács András

Jakó Zsigmond, a tanár

Egy tanáregyéniségnek valószínűleg annyiféle az arca, ahány tanítványa emlékezik rá. Hallgatóim megértését kérve tallóznék a következőkben Jakó tanár úrhoz fűződő emlékeimből.

Jó ötven éve, 1964 őszén találkoztam vele először, amikor a BBTE hét elsőéves magyar történezhallgatója egyikeként beültem a történelem segédtudományairól szóló előadására. Vegyes érzelmeket váltott ki, amikor rájöttünk, hogy miről is lesz szó, némi nyugtalanságot is, különösen, amikor előadásai végeztével ránk zúdította az éppen tárgyalt fejezet gazdag, egyetemes kitekintésű, kritikai megjegyzésekkel kísért könyvészetének tétéleit, műveket, amiket ismernünk kell, nemritkán azokat is, amiket jobb, ha messze kerülünk.

Később mesélte, hogy tanári pályafutása folyamán hetente legtöbbször egy, legfennebb két előadása volt, de a két előadásos félveket nagyon nehezen viselte.

A BBTE létrejötte után segédtudományokat, latin paleográfiát tanított, medievisztikai szakkolégiumot is tartott. Előadásainak tudásanyaga pótolta valamennyire a hazai történelem dogmatikus és sematikus, a közép- és kora újkori Erdély történetének konkrétumai fölött gazdaság- és társadalomtörténeti, narodnyik meg történelmi materialista fogantatású közhelyek ködében átsikló s az erdélyi „középkor” (!) tekintetében jóformán csak Vitéz Mihály vajdára meg az 1784-es felkelésre kihegyezett előadásai keltette csalódást, hozzánk sokkal közelebb álló, izgalmasabb, többnyire magyarok meg százszok tevékenységéhez kapcsolódó közvetlen művelődéstörténeti vonatkozásaival.

Míg tanáraink – kollégái – az egyetemes történeti előadásaik keretében alig érinthették Erdély történetének a kérdéseit, Jakó professzor óráin a kutatástörténeti helyzetkép és a szak kifejezések értelmezése mellett mindegyre felbukkantak az erdélyi régiség, a közép- és újkor kulturális intézményei: káptalani iskolák, kollégiumok, hiteleshelyek, kancelláriák, családi levéltárak, kastélykönyvtárak; de azok a személyiségek is, akik mindezeket létrehozták vagy működtették: tudós, értelmiségi munkát végző papok, kódexmásolók, oklevélhamisítók, levéltárrendezők, tanárok, nyomdászok, könyvgyűjtő mecénások és annyian mások, akiknek az alakját kisebb exkurzusokban nagy beleéléssel jellemzett hús-vér emberekként állította elénk.

Dolgozatainak olvasóit éppúgy, mint egykori hallgatóit meglepi, hogy a száraz adatokból, lakonikus hivatkozásokból kiindulva miként sikerült kibontania a valóságnak azokat a kisebb-nagyobb részleteit, melyeket a kor alapos ismerőjeként, a többnyire mostoha forrásadottságok ellenére hitelesen rekonstruálni tudott. A Jakó Zsigmond révén megismert személyiségek közül hozzám legközelebb mindmáig Henckel János váradi kanonok, lőcsei, majd kassai plébános, Mária királyné udvari papja, a gyulafehérvári Batthyaneumba került gazdag könyvgyűjtemény tulajdonosa áll, akit így jellemzett: „Bár szükségesnek érezte az egyház megújulását, Rotterdami Erazmushoz hasonlóan, visszariadt a reformátorok táborába való átpártolásától és haláláig

megmaradt a régi egyház hívének. Henckel János nem volt harcos újtó, hanem csak nyitott szemű, művelt szemlélője egy viharos kornak, amelynek hullámai félre is sodorták a könyveknek ezt a csendes barátját.¹ A könyvbarát papot méltató történész rövid jellemzése mélyeséges együttérzésről tanúskodik, persze a Jakó tanár úr habitusát meghatározó céltudatosság, energikus tette-készség eleve kizárta e vonzó és sokkal kényelmesebb, „*Beatus ille...*” életformát.

Mélyeséges felelősségtudattal viseltetett az erdélyi régiség emlékeivel szemben, hangja átforrósodott különösen akkor, ha a tudományunkban uralkodó áldatlan állapotokról vagy arról esett szó, hogy milyen megkerülhetetlen feladatai és kötelességei lennének a történettudomány kisebbséghez tartozó művelőinek a román és az egyetemes magyar történetírással szemben. Kihozta a sodrából a hozzá nem értés és a felelőtlenség. Felháborodottan mesélte, hogy a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban üdültetett, közmondásosan alkalmatlan alkalmazottak egyike duplumnak minősített és bezúzásra ítelt a könyvbarát balázsfalvi kanonok Timotei Cipariu egyik művének mindössze két fennmaradt példányából egyet.

Tanárunk aktatáskájából előadásai végén előkerültek a mondandójához illő, szép illusztrációk is, példás rendben őrzött könyvtárának féltett köteteit tárta elénk, hogy láthassuk is azt, amit leírásból elképzelni nem lehetett, s amihez a kolozsvári könyvtárakban sem juthattunk. Számtalanszor figyelmeztetett arra is, hogy az illusztráció nem öncél, hogy a tartalmat kell kiegészítenie és a megértést szolgálnia; szidta azokat a szerzőket, akik munkáik szövegéhez méltatlan, találomra összeválogatott, igénytelen nyomdai kiállítású illusztrációt társítottak. Évekkel később, amikor tanulmánygyűjteményének² első példányait kézhez kapta, mélyeségesen elkésérítette, hogy a nehezen megszerzett 6 x 6-os diákból a nyomda élvezhetetlen színeseket állított elő, s erélyes tiltakozására készült el a kötetnek az a változata, amiben csupán fehér-fekete reprodukciók voltak.

1968-ban, Oláh Miklós halálának Romániában nagy csinadrattával, de nem sok tudomány-nyal ünnepelt 400. évfordulója kapcsán a Korunk folyóirat kért tőle tanulmányt.³ Megírása közben Radocsay Dénes⁴ és Szántó Tibor⁵ dolgozatait olvasva figyelhetett fel az érseknek az Esterházy cs. hercegi ága levéltárában őrzött címeres leveleire; megszerezte fehér-fekete reprodukciókat, majd kiosztotta a feladatokat: kollégámnak és barátomnak, néhai Tonk Sándornak az oklevelek szövege,⁶ nekem pedig a miniatúrák jutottak,⁷ román nyelven megírt dolgozatainkat pedig Bukarestben élő egykori tanítványa, néhai Demény Lajos közvetítésével sikerült is publikálni. Rá annyira jellemzően arra külön is figyelmeztetett, hogy vizsgálódásaim során az esztergomi érsek nagyszombati síremlékének nehogy a Magyar Művelődéstörténetben megjelent reprodukcióját, hanem az Archaeológiai Értesítőben közzétett korábbi, összehasonlíthatatlanul jobb minőségű képét használjam.

¹ Jakó Zsigmond: *Várad helye középkori könyvtártörténetünkben.* = Uő: *Írás, könyv, értelmiség.* Tanulmányok Erdély történelméhez. Buk. 1976. 163–165.

² I. m.

³ Jakó Zsigmond: *A művészetpártoló Oláh Miklós esztergomi érsek.* Korunk 27 (1968). 200–204; jegyzetes változata: Uő: *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez.* Bp. 1997. 351–357.

⁴ Radocsay Dénes: *Österreichische Wappenbriefe der Spätgotik und Renaissance in Budapest.* Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 18 (1964). 3–4. 104–105.

⁵ Szántó Tibor: *A betű.* I. Bp. 1965. 80–81.

⁶ Alexandru Tonk: *Diplomele de înobilare ale lui Nicolaus Olahus.* Revista Arhivelor 12 (1969). 24–31.

⁷ Andrei Kovács: *Diplomele de înobilare și iconografia lui Nicolaus Olahus.* Revista Muzeelor 6 (1969). 101–110.

Az interdiszciplinaritásnak akkoriban inkább csak művelői voltak, így őröle csak azt tanultuk, hogy a múlt jelenségeit hitelesen források, írott és tárgyi emlékek sokrétű, mindig az illető forrás megkívánta módszerek használata révén lehet-szabad értelmezni és bemutatni. Előadásából mindegyre kisugárzott a rokntudományok, köztük a történeti segédtudományból önállósult művészettörténeti stúdiumok iránti érzékenysége.

Az a sokrétű ismeretanyag, amivel hallgatóit elkápráztatta, szabatos, nem mindig könnyen emészthető, de töretlen logikájú, míves szerkezetű és egy rég letűnt, nyugodtabb világot idézően csörgedező mondatokban öltött testet. 1948-at követően, még az 1960-as években is az egyetemi előadások szövegét a félév kezdetén a tanszék vezetőjének be kellett mutatni, s egészségesebb is volt felolvasni, mint félremagyarázhatóan szabadon előadni. Félbevágott kéziratoldalak hátlapjára írt jegyzetei nyomtatásban megjelent munkáival egyező nyelvi és tudományos igényességgel készültek. Kálvinista vallású tanárunk mindegyre arra buzdított, hogy földjének, a Biharból elszármazott Pázmány Péternek a munkáit olvassassuk, mondván, hogy belőlük ismerhetjük meg a magyar értekező próza legtisztább hagyományait. Hogy nem pózról vagy tanári tudálékoskodásról volt szó, arról bárki meggyőződhet nyelvezetének tisztaságát, a gondolatait kidomborító stiláris jellegzetességeket élvezve.

Jakó Zsigmond a tanítványait jövődó kutatókként kezelte. A forrás felismerésére, leírására, értékelésére igyekezett nevelni őket, nemcsak a tanteremben, hanem a kollégái által meglehetősen felületesen kezelt nyári gyakorlatokon is, akár régi könyvek vizsgálatáról, akár a kora újkori városi könyvek biztosan kolozsvári könyvkötőktől származó vaknyomásos kötéseinek a bélyegzőiről vagy a házsongárdi temető régi sírköveinek az összeírásáról-mentéséről, esetleg az EME egykori portrégyűjteményének a katalogizálásáról volt szó.

Hálásan emlegette saját doktori vezetőjét, Mályusz Elemért, aki napokon keresztül ceruzával a kezében vele együtt olvasta-javította doktori disszertációjának a kéziratát. Egykori tanárához hasonlóan Jakó tanár úr is kötelességének érezte tanítványai zsenjeinek a jobbítását, éppen úgy, mint később az általa lektorált, szerkesztett számtalan kézirat rengeteg energiáját felemészítő, értő gondozását.

Lelkiismereti kérdést csinált a történész utánpótlás neveléséből is. A hatvanas-hetvenes években végzett, 2-8 fős létszámú magyar alcsoportokban minden évben készült középkori és újkori témájú, ha nem is általa vezetett, de többnyire általa sugalmazott, jelentős, önálló forráskutatásra alapozott, személyre szabott államvizsga-dolgozat Georg Kraus Krónikájáról, a középkori erdélyi közjegyzőségről, a kalotaszegi iskolázásról, a középkori gyulafehérvári káptalanról, a kolozsmonostori konventről, a középkori váradi káptalanról, s szerzőik, ha volt hozzá kitarásuk, később feltűntek az általa szerkesztett, a romániai magyar történetkutatást reprezentáló *Művelődéstörténeti tanulmányok* tartalomjegyzékében is.

Döntő hatással volt pályám alakulására. Másodéves hallgatóként hivatott magához, s szándékaim felől érdeklődött. Miután megnyugtattam, hogy nincsenek szépírói ambícióim, s derűs naívsággal megfogalmaztam, hogy művészettörténész szeretnék lenni, következett az egykor művészettörténet mellékszakos történész zavarba ejtő kérdése: „És azon belül...?”

Létezett ugyan akkoriban művészettörténet szakirány a kolozsvári egyetemen, a diszciplínával magával azonban először III. éven találkozhattak azok, akik felvállalták. Minthogy román volt az előadási nyelve, vizsgázni, államvizsga-dolgozatot is csak román nyelven lehetett írni, s e feltétel a magyar hallgatók többségét elriasztotta.

Néhány héttel idézett beszélgetésünk után már kézzelfogható elképzelést körvonalazott. Úgy vélekedett, hogy jövődő tanárom, a művészettörténész Virgil Vătăşianu professzor, jelentős, Erdély középkori művészetével is foglalkozó szintézis⁸ szerzője, aki nyilván folytatni szándékozik a munkáját, leginkább a 16–17. századi erdélyi művészet kutatásában elért új eredmények iránt érdeklődhet, előnyömré válna tehát, ha feldolgoznom az alvinci káptalani uradalom iratait az ottani kastély építéstörténetével kapcsolatban.

Összel, amikor már nemcsak gyulafehérvári kutatásaimról, hanem időközben jelentősen megnövekedett kutatói étvágyamról is meggyőződhettem, a kolozsvári városi számadáskönyvek felé irányított. Ezek rendkívüli forrásértékét Kelemen Lajos és Herepei János régen felismerte, ők is, sokan mások is használták a tőlük származó, rapszodikus kijegyzéseket, de a számadáskönyvi adatok értékelése teljes rálátást igényelt, amire az ismert történelmi viszonyok közepette egyiküknek sem nyílt lehetősége. A számadások helyben voltak, s évekig tartó olvasásukhoz kezdve nem sejtettem, hogy ráakadtam a professzor úr által annyiszor hangsúlyozott távlatos kutatási tervet megalapozó, összefüggő levéltári anyagra.

A fentebb elősorolt néhány mozzanat alapján sem tűnik talán túlzásnak, hogy történész kortársaim és saját kutatói pályám meghatározó fordulatait Jakó tanár úr személyes példamutatásának, odafigyelésének, előrelátásának, mentori segítőkészségének és ragályos, a jövődőt illető, kétségtelenül történelmi meggyőződésből fakadó derűs bizakodásának tulajdonítom. Erre a következtetésre jutott Szabó T. Attila is, aki jóval korábban, a harminc év előtti születésnap ünnepség kapcsán így fogalmazott: „Ez a hatás [...] olyan mértékben befolyásolta az erdélyi magyar történészek munkáját, hogy ma is minden itteni történész legalább valamelyes mértékig Jakó hatása alatt formálódott szakembernek vallhatja magát.”⁹

⁸ Virgil Vătăşianu: *Istoria artei feudale în țările române*. Buc. 1959.

⁹ Szabó T. Attila: *A hetvenedik évforduló küszöbén. 1986. = Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kovács András–Sipos Gábor–Tonk Sándor. Kvár 1996. 5–7.